

A JANUS-ARCÚ DIPLOMATA – MARINO TUDISI RAGUZAI KALANDOR ÉLETÚTJA SUPPLICATIÓJA TÜKRÉBEN*

Bevezetés

„Ego Martinus Tudisi ad requisitionem excellentissimi domini [...]. Ita me Deus adiuvet et haec sancta Dei Evangelia. Hoc iuramentum suae excellentiae eiusdemque confessariae referendi Domini Patris Petri Lubich et Eliae Secaver, qui ipsi hoc perlegit. In Pontepiccolo fidelissime praestitum est 21. die Novembris anno 1628 in praesentia illustrissime!”

Az idézett esküszöveg részlet Marino Tudisi hűségesküjéből, amelyet 1628. november 21-én Pontepiccolóban Johann Ludwig von Kuefstein báró szolgálatára tett.¹ Az eskütételre egy konstantinápolyi nagykövetség alkalmával került sor, amely résztvevői az 1627. évi szőnyi béke ratifikált példányát szállították az Oszmán Birodalom fővárosába. Jelen tanulmány főszereplője az eskütevő, a raguzai származású Marino Tudisi. A kalandos életű háttérdiplomata 1637 után egy III. Ferdinánd királynak (1637–1657) címzett latin nyelvű *supplicatio*-ban foglalta össze addigi, számára fontos diplomáciai tevékenységét és életútját.² A felettebb kétséges küldetésekkel megbízott kémnek, háttérdiplomatának vagy akár hírszerzőnek is nevezhető személy életének ilyen rendkívül szubjektív hangvételű áttekintése egyértelműen különleges és egy forrásokkal alig elérhető környezetbe enged betekintést. Az alább közölt irat a kora újkori Habsburg-hírszerzés működésére úgy ad jobb rálátást, hogy rámutat, sokszor mennyire személyfüggő volt a rend-

* A tanulmány az MTA – SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkája révén jött létre, és az Emberi Erőforrások Minisztériumának 20391-3/2018/FEKUSTRAT kódszámú pályázata támogatásával készült a Szegedi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Kiválósági Központ, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, MTA – SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkájaként. Brandl Gergely kutatásait az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP–18–3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta. Egy alább hivatkozott, Tudisi életútja szempontjából fontos olasz nyelvű dokumentum értelmezésében nyújtott segítségével köszönet illeti Frazer-Imregh Mónikát.

¹ A dokumentum pontos jelzete: Tudisi hűségesküje. 1628. november 21. Pontepiccolo. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (a továbbiakban: ELTE EKL), G4 Tomus (a továbbiakban: Tom.), V. pagina (a továbbiakban: pag.), 547.

² A kérvény szerzőjeként először Molnár Antal azonosította Tudisit, ezt az azóta feltárt forrásaink megerősítik. Vö. Molnár Antal: *Katolikus misszók a hódolt Magyarországon*. I. (1572–1647). Budapest, 2002, 213.

szer. Ebből kifolyólag az udvar diplomatái jobb híján kénytelenek voltak gyakran informális csatornákra, kétes megbízhatóságú emberekre hagyatkozni.

A téma feltárásakor alapvetőnek tekintjük módszertanilag, hogy a kora újkori diplomáciatörténet megértéséhez nem csak a „nagy emberek” szándékait, hanem a „szakértők” gyakorlati cselekedeteit is meg kell ismernünk annak érdekében, hogy ezek az események minden szempontból megérthető, komplex jelenségként táruljanak elénk. Az utóbbi évtizedek történettudományi feltárásaiban fontos szerep jutott a diplomáciatörténeti és különösen a Habsburg–oszmán kapcsolattörténeti vizsgálatoknak.³ Ezek a feltárások azonban már nem pusztán politikatörténeti jellegűek, hanem számos különböző szempontból (például *new diplomatic history* – társadalomtörténeti szemlélettel stb.) vizsgálják az eseményeket. Tanulmányunk is ebbe a megközelítésbe illeszkedik bele, hiszen egy alsóbb nézőpontból láthatjuk, mi volt jellemző a 17. század első felének Habsburg–oszmán diplomáciájára.

Ezek alapján jelen munkákban először a raguzai „diplomata” általunk eddig feltárt pályaképét vázoljuk fel. Ezt követően közreadjuk a III. Ferdinándnak írt teljesebben atipikus kérvényét.

Marino Tudisi, a raguzai

A diplomata a raguzai köztársaságból származik, amely az Oszmán Birodalom vazallusállamai között meglehetősen különleges státuszt foglalt el: képes volt megőrizni belső autonómiáját, így szabadon kereskedhetett – ugyanakkor éves adót volt köteles küldeni a Portára.⁴ Témánk szempontjából mindenképpen hangsúlyoznunk kell, hogy a köztársaság nem tartozott katonai segítségnyújtással az oszmánoknak, és külpolitikájában sem kellett igazodnia az Oszmán Birodalomhoz.⁵ Minden bizonnyal ez tette lehetővé a városállam számára, hogy kereskedői részt vállalhassanak az európai diplomáciában, és kémként vagy levéltovábbítóként segítsék akár a Habsburg-udvar hírszerzését is.⁶ Ebből következően kisebb ügyek-

³Összefoglalóan a trendekről lásd Strohmeyer, Arno: Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben: A konstantinápolyi Habsburg diplomaták esete (ford.: Kármán Gábor). *Történelmi Szemle*, 2017. 2. sz. 177–198.

⁴Raguza státuszára itt most nincs lehetőségünk részleteiben kitérni. Összefoglalóan a témáról lásd Lovro Kunčević: Janus-arcú szuverenitás: a kora újkori Raguzai Köztársaság nemzetközi státusza. *Korall*, 2012. 48. sz. 6–10.

⁵Vö. Uo. 9.; A kérdés diplomáciatörténeti vetületéről lásd Florian Kühnel: Berichte und Kritik. Westeuropa und das Osmanische Reich in der Frühen Neuzeit. Ansätze und Perspektiven aktueller Forschungen. *Zeitschrift für historische Forschung*, 42 (2015), 263–264.

⁶A 17. század első felében a Bécs és Konstantinápoly közötti levél továbbításért felelős ún. „Titkos Levelezők” hálózatának tagjai is javarészt raguzaiak voltak, legalábbis ami a 17. század első felét illeti. Vö. Hiller István: A „Titkos Levelezők” intézménye. In: *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*. Szerk. Tusor Péter – Rihmer Zoltán – Thoroczkay Gábor.

ben is fontos szerep hárult rájuk, így például szerepet vállaltak a balkáni katolikus egyházszervezet újjászervezésében is.⁷

Életútját áttekintve kiemelhető, hogy Marino Tudisi egy neves raguzai család (Tudisević) sarja volt,⁸ saját állítása szerint 1622-ben került kapcsolatba a határ menti politikával, amit ránk maradt jelentései is igazolnak.⁹ Peter Meienberger nyomán Hiller István egyenesen a Habsburgok budai rezidenseként tekintett rá.¹⁰ Ez azonban csak bizonyos megszorításokkal fogadható el, tekintve, hogy esetében – más, rezidensi vagy egyéb szolgálatokat ellátó személyekkel ellentétben – sem kinevező okirat, sem finanszírozására utaló bejegyzés nem került elő a bécsi iratanyagból.

Az 1620-as évek első felében folytatott tevékenységéről egyelőre csupán az alább közölt dokumentumra hagyatkozhatunk. *Supplicatio*-ja alapján tudjuk, hogy 1626-ban elkísérte Georgiceo Athanasiot, a szláv nyelvek császári tolmácsát a boszniai körútjára. A körút célja elsősorban az volt, hogy feltérképezzék, hogyan viszonyulna az ott élő keresztény lakosság egy esetleges keresztény hadjárat támogatásához és az oszmánok elleni lázadáshoz.¹¹

Bethlen Gábor 1626-os hadjáratának idejéről már találkozunk Turdisi jelentés-eivel, amelyekre ő maga is hivatkozik *supplicatio*-jában.¹² Kérvényében büszkén

Budapest, 1998, 210–212.; Uő: A Habsburgok török diplomáciája a 17. század első felében. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István. Budapest, 2002, 218–219.; Kerekes Dóra: Titkosszolgálat volt-e a Habsburgok 16–17. századi „Titkos Levelezői Hálózata”? In: *Kémek, ügynökök, besúgók. Az ókortól Mata Hariig*. Szerk.: Katona Csaba. Szombathely, 2014, 97–136. A „Titkos Levelezők” rendszerének elemző feltárását Szabados János, e tanulmány egyik szerzője végezte el disszertációjában a 17. század első felére vonatkozóan. Vö. Szabados János: „*Ih awer befeise mih, daß ih sie beidte zue nahbarn mahen khan.*” – *Die Karriere des deutschen Renegaten (Hans Caspar) in Ofen (1627–1660) im politischen und kulturellen Kontext*. Doktori (PhD) értekezés. I. Szeged, 2018. Kézirat. 34., 41–52., 58–62., 66–68., 73–78., 82., 84–90., 96–98., 100–104., 107–109., 123–126.

⁷ Molnár: *Katolikus misszók...* 66–73., 144–151., 210–216.

⁸ Műveltségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1633-ban irodalmi művet ajánlottak neki. Vö. Szücsi József: Gundulić. Első közlemény. *Budapesti Szemle*, 1923, 193. kötet, 554–556. sz. 1923, 147.

⁹ Tudisi ismeretlennek (Michael Adolf Althannak?). Bécs, 1623 április 8. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Haus Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Ungarische Akten Miscellanea 431C-2 Konv. B fol. 96–98.

¹⁰ Peter Meienberger: *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629–1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. Bern – Frankfurt am Main, 1973. 86. 52. jegyzet; Hiller: *A Habsburgok török diplomáciája...* 216–217. Hiller István csak igen szűk intervallumból származó adatok alapján valószínűsíti Tudisi rezidens mivoltát. Mint látni fogjuk, 1627-ben valóban fontos szerephez jutott, azonban hivatalos rezidensként semmiképpen sem tekinthetünk rá.

¹¹ Georgiceo Athanasio útjáról lásd Tóth István György: Athanasio Georgiceo áruhás császári megbízott útleírása a magyarországi török hódoltságról, 1626-ból. *Századok*, 1998. 4. sz. 837–858.

¹² Tudisi ismeretlennek (Michael Adolf Althannak?). Buda, 1626. szeptember 5. és október 8. ÖStA, HHStA, Staatenabteilungen (a továbbiakban: StAbt), Türkei I. 110-4 fol. 75–79., 106–110.

emlékezik meg arról, hogy ő gondozta Murteza pasát¹³ a betegágyánál, és az ellene folyó lázadás alatt is mellette volt, illetve beszámol egy bizonyos dívánülésről is, ahol egy öreg bég a tizenöt éves háború eseményeiről emlékezett meg. Az 1627. évi szőnyi béketárgyalásokat előkészítő időszakban is időről időre tájékoztatta patrónusát, a Habsburg–oszmán kapcsolatokban nagy tapasztalattal rendelkező Michael Adolf von Althan grófot (1574–1636).¹⁴ Tudisit maga a gróf és a kortárs diplomaták is inkább magánalkalmazottként, semmint hivatalos alkalmazásban lévő személyként emlegették.¹⁵

Az 1627. évi szőnyi béketárgyalások folyamán aktívan jelen volt a diplomaták körében: mind Tassy Gáspár, Esterházy Miklós (1625–1645) nádornak a titkára, mind Tholdalagi Mihály, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek (1613–1629) a küldöttje említik feljegyzéseikben a vele való találkozásait és beszélgetéseiket.¹⁶ A tárgyalásokon való részvételéről Turdisi ugyan *supplicatio*-jában is megemlékezik, de elég szűkszavúan. Murteza pasa 1627 augusztusában saját embereivel együtt őt küldte Bécsbe annak érdekében, hogy Sennyey István kancellár helyére Michael Adolf Althan grófot kérjék a császári tárgyalóbizottság élére, amitől az uralkodó eddig ismeretlen okból elzárkózott.¹⁷ A küldetés azt is bizonyítja, hogy a pasa is

¹³ Murteza pasa 1626 és 1630 között budai pasa, korábban boszniai, később szilisztrai pasa, fontos szerepet játszott az 1627. évi szőnyi béketárgyalások során. 1634-ben a lengyelek ellen indított hadjárat szerdárja. Életútjára nézve lásd Gévay Antal: *A budai pasák*. Bécs, 1841, 29.; Salamon Ferencz: *Két magyar diplomata a tizenhetedik századból*. Pest, 1867, 223. Murteza pasa Esterházy Miklósnak írt levelében számolt be addigi karrierjéről. Murteza pasa Esterházy Miklósnak. Buda, 1626. december 12. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P 123, Az Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Miklós nádor, II. sorozat. Nádori iratok, i tétel, No. 73. fol. 105.

¹⁴ Althanról lásd Thomas Winkelbauer: *Fürst und Fürstendiener. Gundaken von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. München, 1999, 134–140.; Molnár Antal: Végyár és rekatolizáció. Althan Mihály Adolf és a katolikus restauráció kezdetei Komáromban. In: uő: *Elfelejtett végvidék*. Budapest, 2008, 140–146.; Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*. Budapest, 2014, 78–80., 82–84., 139., 221., 235., 238–239., 241, 249., 257., 262–264.; Jelentéseit lásd Tudisi M. A. Althannak. Buda, 1627. február 4 és 6. MNL OL, P 108, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositoryum (a továbbiakban: Rep.) 71., Fasc. 21a fol. 34–38., 39–41.

¹⁵ „...also ist er [ti. Tudisi] von mir bevolcht...” M. A. Althan Johann Ludwig Kuefsteinnek. Bécs, 1628. szeptember 11. ELTE EKL G4 Tom. IV.; „*Marin pedig noha római császár szolgálja, de inkább tart Althanhoz hogysémmint az főhöz...*” Részlet Tholdalagi Mihály naplójából. Salamon: i. m. 161.

¹⁶ Salamon: i. m. 57., 160–161., 190–191., 193.

¹⁷ A küldöttségre lásd Esterházy Dániel Pálffy Istvánnak. Komárom, 1627. augusztus 3. In: *Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Szerk. Jedlicska Pál. Budapest, 1910, 48.; Murteza pasa Rambaldo Collaltónak. Buda, 1627. augusztus 1., illetve Esterházy Dániel és Koháry Péter Pálffy Istvánnak. Komárom, 1627. augusztus 20. Brandl Gergely – Göncöl Csaba – Juhász Krisztina – Marton Gellért Ernő – Szabados János: *Válogatott források az 1627. évi szőnyi békekötés történetéhez. Lymbus. Magyarágtudományi forrásközlemények*. 2017. 168–171., 174–175. A császár véleménye: II. Ferdinánd a biztosoknak. Bécs, 1627. augusztus 12. ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 111-1. fol. 118., 121.

bizalmasaként tekintett Tudisire. Mindazonáltal található utalást arra is, hogy Velence is bizalmába fogadta őt,¹⁸ vagyis legalább három félnek jelentett és gyűjtött híreket.

Tudisi a Habsburg-diplomácia hírszerzőrendszerébe nehezen besorolható, mivel sem hivatalos kémnek (az Udvari Kamara eddig átnézett iratanyagában nem találtunk finanszírozására vonatkozó feljegyzéseket), sem levéltovábbítónak nem tekinthető, jóllehet kapcsolati hálóját részben a Habsburg-diplomaták rendelkezésre bocsátotta. Első ránézésre a renegátok ismérveit fedezhetjük fel tevékenységében,¹⁹ mivel az oszmán tisztviselők közül többekkel is közvetlen kapcsolatot ápolt. Mégsem valószínű, hogy az iszlám hitet felvette volna, tehát ez alapján nem tekinthető renegátnak. Az iszlám hitre térés általában ugyanis előfeltétele volt annak, hogy valaki tisztséget tölthessen be az Oszmán Birodalom adminisztrációjában, így fordulhatott elő, hogy számos, keresztény gyökerekkel rendelkező renegát töltött be fontos pozíciót az Oszmán Birodalom igazgatásában. Tudisit elsősorban diplomáciai szakértőként lehetne definiálni, aki azonban mindvégig főúri magánalkalmazásban maradt, és bizonyíthatóan Michael Adolf von Althan politikai és diplomáciai tevékenységét segítette.²⁰

A raguzai a szőnyi béke megkötése után is aktív részese maradt az eseményeknek. 1628 tavaszán az akkori császári udvartartás helyszínén, Prágában egy eddig közelebből nem ismert okból – a források töredékinformációi alapján bizonyos levelek miatt²¹ – perbe fogták, ami nyilván nem tett jót hírének az udvari körök-

¹⁸Sebastian Venier Velencének. Konstantinápoly, 1627. október 16. *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez a Velencei Állami Levéltárban*. Szerk. Óváry Lipót. Budapest, 1886, 716.

¹⁹A renegátokról, elsősorban a konstantinápolyi elit közelében, lásd Tobias P. Graf: *The Sultan's Renegades. Christian – European Converts to Islam and the Making of the Ottoman Elite, 1575–1610*. Oxford, 2017, 29–37., 73–216. A Habsburg–oszmán határ menti renegátokról lásd Szabados: *Ih awer befleise mih...* 52–57., 62–64., 68–71., 78–82., 90–98., 104–109., 110–121., 126–190.

²⁰Althanról és a renegát tisztviselőkről lásd a 14. és 19. lábjegyzeteket!

²¹Johann Rudolf Schmidtől tudjuk a következőt: „...hie ist man übell zue finden wegen der verkerten(?) schreiben, welches der Marino auff daß eüsserste laugnet(?) und doch sagt, der Türkh außstrucklich (?) ihme solche hab zuegesteht.” Schmid Kuefsteinnek. Prága, 1628. március 11. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 188.; „Der Marino ist im arrest genommen worden, und obwollen zeugnussen und gnugsambe indicien(?) verhanden, laugnet er doch biß dato, keine brieff bekommen habe.” Schmid Kuefsteinnek. Prága, 1628. március 22. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 194.; „Ich hab heutt mit dem Marino schir den ganzen tag mich huddlen mueßen, er ligt noch im arrest und Ihr Mt. wollen wüssen, wo die brieff sein hinkommen. Er leugnet noch alles unnd sein doch indiza unnd zeagnus verhanden. Morgen kombt widerumb der heuttige bericht oder exummat hinauff, nichts waiß ich waß man verners mit ihm würdt vorhalten.” Schmid Kuefsteinnek. Prága, 1628. április 1. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 200.; „An Herrn Maximilian Waldstain mit erinderung daß er durch den schuldhtheßen den Marino Tudisy die arestation seiner persohn andeuten und verwachten lassen solle.” Az Udvari Haditanács Maximilian Waldsteinnek. Prága, 1628. márc. 20. ÖStA Kriegsarchiv (a továbbiakban: KA), Zentralstellen (a továbbiakban: ZSt), Wiener Hofkriegsrat (a továbbiakban: HKR), Hauptreihe (a továbbiakban: HR), Bücher, Band (a továbbiakban: Bd.) 260. 1628. Registratur (a

ben. Minden bizonnyal nem véletlen, hogy kérelemlevelében nem emlékezik meg erről az incidensről. Mindenesetre patrónusa, Althan gróf mind Murteza budai pasánál,²² mind pedig Johann Ludwig Kuefstein bárónál²³ mentetegetni kényszerült emberét, és igyekezett helyreállítani csorbult becsületét. Kuefstein végül tolmácsként magával is vitte Tudisit Konstantinápolyba.²⁴ Amikor a nagykövet elindulását követően az oszmán békepéldány tartalmi problémáinak korrigálására került sor, a raguzai akkor is tevékenyen részt vett a tárgyalásokban. Ezen felül Budán ő is jelen volt, amikor az újonnan hozott ratifikált oszmán nyelvű békepéldányt összeolvasták a császáriak tulajdonában lévő, annak tartalmilag helyes másolatával, ami Ernst Házy győri török tolmács jelenlétében zajlott.²⁵ Tudisi Kuefsteinnel tartott Konstantinápolyba is, és Belgrádban a „Titkos Levelezők”²⁶ beszerzésénél szintén a nagykövet segítségére volt.²⁷ Az oszmán fővárosba való bevonulás előtt tette le Tudisi fent említett hűségesküjét. Nem ismerjük az okokat, ez miért csak ekkor történt meg, de úgy véljük, azért, mivel Kuefstein küldetésének legnehezebb részére Konstantinápolyban került sor, ahol a tolmács szavahihetőségének nagy jelentősége volt.²⁸ Mivel a császári diplomata nem bízott meg teljes mértékben Tudisiben annak török kapcsolatai miatt, végül Sebastian Lustrier rezidens (1623–1629) vállalt garanciát a raguzaiért.²⁹ Szolgálataira azonban mindenképpen szük-

továbbiakban: Reg.). fol. 230. Nr. 45.; „*Resolution waß zwischen Rudolff Schmidt und Marino Tudisi für strittigkeiten fürgangen sein.*” Az Udvari Haditanács Schmidnek. Prága(?), 1628. május 28. ÖStA KA ZSt HKR HR Bücher Bd. 260. 1628. Reg. fol. 247r Nr. 42.

²² M. A. Althan Murteza pasának. Prága, 1628. június 3. (Korabeli magyar fordítás.) *Török–magyarokori Államokmánytár*. II. kötet. Szerk. Szilády Áron – Szilágyi Sándor. Pest, 1869, 74–76.

²³ M. A. Althan Kuefsteinnek. Bécs, 1628. szeptember 11. ELTE EKL G4 Tom. IV. fol. 354.

²⁴ Kuefstein konstantinápolyi követségére lásd Karl Gr. Kuefstein: *Studien zur Familiengeschichte in Verbindung mit der Landes- und Kulturgeschichte*. III. Teil. 17. Jahrhundert. Wien – Leipzig, 1915, 259–279.; Karl Teply: *Die kaiserliche Großbotschaft an Sultan Murad IV. 1628. Des Freiherrn Hans Ludwig von Kuefsteins Fahrt zur Hohen Pforte*. Wien, 1976; Berzeviczy Klára: *Fragen des Zeremoniells während einer Gesandtschaftsreise. Einige Bemerkungen zum Reisebericht des. H. L. Freiherrn von Kuefstein*. In: Sára Balázs (Hg.): *Quelle & Deutung I. Beiträge der paläographischen Tagung Quelle und Deutung I. am 27. November 2013*. Budapest, 2014, 53–70.

²⁵ A békepéldányok összeolvasásáról lásd Ernst Házy Kuefsteinnek. Esztergom, szeptember 21. ELTE EKL G4 Tom. V. pag. 355–356.; Ugyanezt másolatban lásd ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 111–4. fol. 78.

²⁶ A „Titkos Levelezők”-ről szóló szakirodalmat lásd a 6. lábjegyzetben!

²⁷ Kuefstein naplója konstantinápolyi követségéről. Oberösterreichisches Landesarchiv (a továbbiakban: OÖLA) Herrschaftsarchiv Weinberg Archivalien (a továbbiakban: HWA) Handschrift (a továbbiakban: HS) 16. fol. 37–38.; A napló digitális változatához való hozzáférést ezúton is köszönjük Kármán Gábornak.

²⁸ A tolmácsok szerepével kapcsolatos visszasságokra jó példa Zülfikár aga portai főtölmács karrierje. Vö. Kármán Gábor: *Zülfikár aga portai főtölmács. Aetas*, 2016. 3. sz. 54–76.

²⁹ „*Sonderlich denn unter anderen wegen deß vilbemeltenn Marino Tudisi (so mir vonn ettlichenn perschonnen und umständenn, als inclinierte er zu vill auff der Türckhenn seyttenn verdächtig gemacht...)*.” OÖLA HWA HS 16. fol. 45v.

ség volt, mivel a győri tolmács Ernst Házy inkább írásban jeleskedett, semmint a szóbeli kommunikációban.³⁰ Tudisi szolgálatait egészen sokáig igénybe is vették. Végül 1629 januárjában a korábban általa javasolt budai „titkos levelező”, Tommaso Orsini megjelent Konstantinápolyban, akinek akkor Budán kellett volna tartózkodnia. Kuefstein jelentéséből tudjuk ugyanis, hogy nem sokkal azelőtt a báró leveleket adott fel a levelezőrendszeren keresztül, amelyeket elvileg Orsininek kellett volna Budáról továbbítania Bécs irányába. Orsini konstantinápolyi megjelenése azonban kérdésessé tette ezen levelek sorsát.³¹ Az Orsinivel kapcsolatos botrányt követően Tudisi eltűnik a nagykövet naplójából, ennek okaként a bizalomvesztést, illetve a levelezés újbóli megszervezését is feltételezhetjük. Annyi bizonyos, hogy az említettekről nem emlékezik meg az alább közölt *supplicatio*-ban, valószínűleg nem véletlenül.

Az utolsó évek

Kuefstein nagykövetségét követően Tudisi eltűnik a szemünk elől. Ha rekonstruálni akarjuk a történéseket, az 1629 utáni időszakra vonatkozóan ismételten szinte csak kérvényének tartalmára támaszkodhatunk. A következő ismert időpont Johann Rudolf Puchheim 1634. évi konstantinápolyi nagykövetségére tehető, amikor Tudisi állítása szerint Althan gróf elküldte őt Drinápolyba, hogy a lengyelek ellen készülő Murteza pasa mellett teljesítsen szolgálatot és szolgálta ról a információkat. Puchheim levelezésében elő is kerül egy bizonyos „titkos levelező”, akiről azt állítják, hogy renegát, és aki hitlevelet kér, végül pedig Althan gróf vállal érte kezeséget.³² A hírszerző nevét azonban elhallgatják, így kiléte bizonytalan marad.³³

Úgy tűnik, a raguzai érintett volt a szintén raguzai származású, császári tolmácsi babérokra törő Vincenzo Bratutti megmérgezése kapcsán kirobbant ún. tolmácssperben is, honfitársa, Mattheo Schumizza császári futár vallomása alapján ugyanis Johann Rudolf Schmid konstantinápolyi rezidensre és Michel d’Asquier udvari főtolmácsra (1625–1664)³⁴ vonatkozóan terhelő bizonyítékai

³⁰ Uo. 16. fol. 45.

³¹ Uo. fol. 84.; Kuefstein végjelentése. ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 111-3. fol. 33–34.

³² Johann Rudolf Puchheim Heinrich Schlicknek. Győr, 1634. június 14.; Schlick Puchheimnek. Bécs, 1634. június 16. ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 113 fol. 160–161.

³³ 1634-ből két jelentés maradt fenn, amelyek közül egyet egy bizonyos Lupo Lupino írt alá. Elképzelhető, hogy Tudisi a szerzőjük, de ez nem bizonyítható, mert ugyanúgy szóba jöhet szerzőként a raguzai orvos Francesco Crasso (Grassi) is, aki ekkor feltehetően szintén Budán tartózkodott. Vö. ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 113. fol. 171–178., 319–322., ill. Molnár: *Katolikus missziók...* 275.; Egyelőre nem teljesen világos, ki lehetett az a renegát, hiszen az említett két személy feltehetően nem muszlim volt.

³⁴ D’Asquier-ra lásd Alastair Hamilton: Michel d’Asquier, Imperial Interpreter and Bibliophile. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 2009. 237–241.

voltak.³⁵ Jelenleg nem tudjuk megállapítani, hogy Tudisi életben volt-e a kérdéses per idején 1638-ban, de nagyon is elképzelhető, hogy igen. Talán ekkor született meg az alább közölt kérvény is, mivel ebben úgy említi Schmidet és d'Asquier-t, mint akiktől tart. Szintén ezt támasztja alá egy kivonat Schmid leveléből, amelyet d'Asquier készített, és amelyben a rezidens rosszállóan nyilatkozik Tudisiról.³⁶ Ezt követően a raguzai diplomata azonban végleg eltűnik a szemünk elől, egyelőre nem tudjuk, mikor és hol ért véget karrierje és élete.

Az önvallomásról

A dokumentum műfaját vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy az a *supplicatio* (tulajdonképpen alázatos kérvény) műfajába sorolható, amely egy gyakran használt általános tartalmú irattípus. Tartalma miatt könnyűszerrel tekinthető egyfajta ego-dokumentumnak.³⁷ A *supplicatio* általános értelemben ugyan egy jogi eljárás egyik elemét képezi (például a benyújtó kártérítést szeretne), Tudisi azonban szintén ezt az irattípust alkalmazza, hogy feltárja a császár és az Udvari Haditanács előtt a bécsi udvar érdekében tett korábbi cselekedeteit. Célja az lehetett, hogy elérje újbóli alkalmazását, vagyis természetesen anyagi érdekek vezérelhették. A raguzai aligha követelhetett kártérítést vagy kompenzációt korábbi szolgálatai miatt, azonban jól illeszti be szándékait a műfaj keretei közé.

Az irat nem tekinthető autográfának, bár Tudisi tudhatott latinul,³⁸ a legtöbb tőle fennmaradt autográf dokumentum azonban olasz nyelvű.³⁹ Az irat lejegyzőjének kiléte ismeretlen, valószínűleg a haditanács valamelyik írnokának másolatáról vagy fordításáról lehet szó, emellett szól a kancelláriai íráskép is. Kevésbé tűnik reálisnak, hogy Tudisi maga írta volna, vagy ő fogadott volna írnokot, hogy latinra

³⁵ Hiller István: A tolmácsper. In: *Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*. Szerk. Horn Ildikó. Budapest, 1993, 150., 174.; Schmid és d'Asquier raguzaiakkal szembeni bizalmatlansága további vizsgálatokat igényel. Annyi bizonyos, hogy 1639-ben a szintén raguzai Antonio Schumízzát őrizetbe vették. d'Asquier az Udvari Haditanácsnak. Bécs, 1639. június 18. ÖStA KA ZSt HKR HR Bücher Bd. 280. 1639. Expeditur fol. 423.

³⁶ Schmid jelentése ismeretlen személynek (feltehetően Michel d'Asquier-nak), olasz kivonat. Konstantinápoly, 1639. december 1. ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 114-6. fol. 46-47.

³⁷ Az ego-dokumentomokról lásd az alábbi kötet tanulmányait: Winfried Schulze Hg.: *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996. A *supplicatio*-ról mint ego-dokumentumról lásd Otto Ulbricht: *Supplikationen als Ego-Dokumente*. Bittschriften von Leibeigenen aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts als Beispiel. In: Schulze: i. m. 149-174.

³⁸ A szőnyi béke példányainak már említett összehasonlításakor a latin nyelvű példányt kellett neki összehasonlítani az oszmánnal, illetve a Budán tartózkodó diplomaták egy részével való kommunikációhoz is a latin nyelvtudásra volt szüksége. Vö. a 16. és 25. jegyzetekkel.

³⁹ Tudisi Tassy Gáspárral és Tholdalagi Mihállyal valószínűleg latin nyelven értekezett. Vö. Salamon: i. m. 57.; Holl Béla: Tasi Gáspár. Adalékok XVII. századi fordítás-irodalmunk történetéhez. *Irodalomtörténeti Dolgozatok*, 1971. 99-100.

fordítsa levelének tartalmát. Amennyiben azt feltételezzük, hogy fordításról van szó, akkor felmerül a kérdés, miért nem a sokkal gyakoribb német nyelvre fordították a kérvényt. Erre esetleg magyarázat lehet érintettsége a magyar ügyekben, és ezért alkalmazták a Magyar Királyságban használt hivatali latin nyelvet. Ugyanúgy nehézségekbe ütközik a dokumentum datálása is. A kérvényben utoljára említett konkrét esemény II. Ferdinánd császár halála (1637), mivel „boldog emlékezetűként” aposztrofálja őt. Ugyanakkor a dokumentum egyes részei utalhatnak az elhíresült tolmácsperre is (1638). Egy 1639. december 1-én Konstantinápolyból datált, Johann Rudolf Schmid tollából származó jelentés olasz nyelvű kivonata is említi Tudisit.⁴⁰ A dokumentum keletkezését tehát valamikor 1638 júliusa és 1639 decembere közé valószínűsíthetjük.

Az irat objektivitása a műfajból is adódóan kérdéses, személyes hangvétele egyértelműen elfogult, és amint jeleztük, kizárólag pozitívan nyilatkozik az érintett személyről. Szolgálati bemutatása közben azonban egy elbeszélési sajátosság is felmerül: számos esetben a többszöri narráció eszközével él, több különböző történetet elegyít. Ezt a módszert irodalmi műveltsége tehette számára lehetővé. A *supplicatio*-ban így érdekes visszaemlékezések szerepelnek, például az idős hatvani Ahmed bég beszámol a tizenöt éves háború eseményeiről (Győr oszmán ostromáról), amelyet Tudisi egy 1626-os budai dívánüléssel kapcsolatban idéz fel. A raguzai ezzel feltehetően korábbi kapcsolati hálóját és saját jelentőségét próbálta hangsúlyozni. Ugyanakkor valós és jelentős eseményekről is beszámol, valódi helyzeteket vázol, jóllehet saját szemszögéből, saját szerepét felértékelve. Ilyenek például a Murteza pasa betegségéről és a lengyelek elleni hadjárat élére való kinevezéséről szóló történetek. Az is árulkodó, milyen fontos eseményeket hallgat el életútjából, melyek azok, amelyek nem tüntetnék fel őt jó színben, mint például a Kufstein báró nagykövetsége körüli események, illetve prágai büntetőpere.

Összességében azonban elmondhatjuk az iratról, hogy szubjektivitása ellenére is nagy forrásértékkel rendelkezik, különös tekintettel a Habsburg–oszmán diplomácia belső viszonyairól. Legjelentősebb értéke, hogy belső nézőpontból ismerhető meg egy kém (diplomata) pályafutásának története, amely más, ugyancsak ritka esetekben⁴¹ általában csak számos jelentés alapján, darabokból tehető össze, mégiscsak külső nézőpontból.

A szövegközlést a humanista átírási elvek alapján készítettük el.⁴² A tulajdonneveket és földrajzi neveket a szövegben szereplő módon írtuk át.

⁴⁰Schmid jelentése ismeretlen személynek (feltehetően Michel d'Asquier-nak), olasz kivonat. Konstantinápoly, 1639. december 1. ÖStA HHStA StAbt Türkei I. 114-6. fol. 46-47.

⁴¹Példaként lásd Szabados János: A 17. századi Habsburg-hírszerzés „gyöngyszeme” – Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz. *Aetas*, 2016. 3. sz. 77–92.

⁴²A legismertebb szabályzatokat egy helyen gyűjtötte össze: *Forráskiadási szabályzatok (újraközlések)*. Studium Füzetek. 5. Szeged, 2000. A korszakra vonatkozóan lásd. 5–127.; Az irodalmi szövegek kiadására lásd Bene Sándor – Békés Enikő: Módszertani ajánlás a Bibliotheca Scriptorum

Dokumentum

[1] Tudisi 1622-ben, Bethlen Gábor lázadása idején érkezett a Magyar Királyság területére. Georgiceo Athanasioval tartott Boszniába, majd Michael Adolf Althan gróf kérésére Murteza pasa mellé ment Budára 1626-ban. [2] Tudisi beszámol Murteza dívánjairól, amelyek során a balkáni keresztények helyzetét tárgyalták meg, miszerint veszélyes lehet egy esetleges ottani lázadás. [3] A 86 éves Ahmed hatvani bég beszámolója a tizenöt éves háború idején történt győri eseményekről. [4] A raguzai írásban visszaadja a Murteza pasával 1626-ban, a keresztények helyzetéről folytatott beszélgetését. [5] Tudisi hangsúlyozza a császár szolgálatában folytatott tevékenységét. [6] Beszámol az 1627. évi szőnyi béketárgyaláson való részvételéről. [7] Murteza pasa dicsérete. [8] Murteza pasa Bethlen Gáborral való kapcsolatáról és későbbi, szilisztrai pasaként véghezvitt tetteiről. [9] Murteza pasának a nagyvezírral való problémás viszonyáról és az Althan gróffal való tárgyalásáról az elküldött 3000 tallér ügyében. Murteza a perzsa háborúkról tájékoztatta. [10] Tudisi Murteza bizalmasaként is megtartotta keresztény hitét és Althan gróf és Athanasio kérésére a császár hűségén maradt. [11] Althan gróf 1634-ben Drinápolyba küldte őt a lengyelek elleni hadjárat kapcsán, amelynek során szintén kémtevékenységet folytatott. [12] 1636-ban harmadjára is elküldte őt Trauttmansdorff kémkedni, de közben meghalt II. Ferdinánd. [13] A császárnak hangsúlyozza hűséges szolgálatát. Megemlíti a svédekkel és erdélyiekkel kapcsolatos eseményeket, amelyek során a császárt szolgálta. Schmiddel és d'Asquier-vel kapcsolatos aggodalmait említi, és kéri a császár támogatását.

[242r] Sacratissima Caesarea Regiaeq[ue] Maiestas⁴³
domine domine clementissime!

Maiestati Vestrae Sacr[atissi]mae exponere statui quam humillime, quo fundamento, in provinciis Ottomanicis, correspondentiam fecerim.

[1] Praedecessores mei ut privilegia mea testantur, Excelsae Domui Austriacae et Inclito Regno Hungariae fideliter serviverunt. Ideo et ego eidem pari fidelitate servire paratus anno 1622, tempore scilicet, Bethlehemianae rebellionis, in

Medii Recentisque Aevorum új sorozatának (Series Nova) szöveggondozásához. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2014. 1. sz. 698–713.; A *Fons* folyóirat 2000-es számában több tanulmány is foglalkozik a latin szövegkiadás kérdéseivel. Tringli István: Középkori oklevelek kiadásának problémái. *Fons*, 2000. 1. sz. 7–40.; Oborni Teréz: A kora újkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról. *Fons*, 2000. 1. sz. 67–75.; Soós István: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. *Fons*, 2000. 1. sz. 81–89. Szövegközlésünkben Oborni Teréz közlési elveit követtük.

⁴³ III. Ferdinánd (1637–1657).

Hungariam veni. Cum Gabriel Bethlehemus,⁴⁴ auxiliante Murtizan bassa,⁴⁵ cum potenti manu sub praesidium Neogradiense,⁴⁶ a[nn]o 1626 venisset, tunc comes ab Althaim⁴⁷ me vehementer rogavit cum Athanasio Georgiczeo,⁴⁸ quatenus me Budam, pro experientia gravissimarum rerum Turcicarum, in aulam dicti Murtizan bassae conferam, ut sic olim secreta Turcica consilia literis meis manifestare possim. Hoc feci diligenter: sed tunc temporis Sanctae Remiscentiae Ferdinandus II.⁴⁹ misit me cum Georgiczeo Athanasio in Bosniam⁵⁰ correspondentiam factum. Cumq[ue] inde rediissem veniens Budam in aula Murtizan bassae mansi, dicto Athanasio salvo in Austriam⁵¹ transmissio. Tunc ego omnia, quae in aula dicti Murtiza, audire, intelligere, vel videre potui, domino comiti ab Althaim diligenter et fideliter perscripsi: sed tamen nunquam aliquid praemii reportavi. Erat Murtizan bassa insigni autoritate praeditus, ita ut in omnibus provinciis, civitatibus, arcibus, castellis et aliis locis nobiles, et praesidarios constitutos debuerit conscriptos habere. Hic ad [242v] bassam Sophiensem,⁵² Sophiensis vero Constantinopolim⁵³ cuncta negotia perscripsit. Tunc ego intellexi quantae vires illis provinciis, quanta viarum longitudo et latitudo esset, didici.

[2] 2dum Fundamentum: Tempore Murtizan bassae, quidam propheta⁵⁴ Turcicus Constantinopoli cum patentibus caesareis venit, vigore earundem in Bosnia interdicens, ne ullus ex christianis vel iudaeis meliori panno, sed tantum rusticano vestiatur. Zona ex caprinis pilis confecta cingatur. Inermis incedat. Equitans rusticano ephippio sine stapete,⁵⁵ utatur. Obvius Turcae descendat equo et se inclinet. Alia quoq[ue] multa inusitata edixit. Cumq[ue] haec principaliores christiani in Bosnia ferre non potuissent magnos Bosniae iudices et bassam accesserunt rogando quatenus morem illum inusitatum abolerent. Sed cum efficere non potuissent, certos quosdam Budam ad Murtizan b[assam] miserunt. Qui acceptam superinde informationem in aperto consilio campestri, in praesentia aliquot bassarum et begorum, ac aliorum Turcarum principaliorum, tumultu Bethlehemiano, ex diversis provinciis, ad Budam congregatorum, publice proposuit, scilicet prophetae illius interdictionem, contra christianos factam. Et adiecit: „Habet quidem

⁴⁴ Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem (1613–1629).

⁴⁵ Murteza budai pasa (1626. aug. 29./30. – 1630. február közepe).

⁴⁶ Nógrád [HU].

⁴⁷ Michael Adolf Althan gróf (1574–1636).

⁴⁸ Georgiczeo Athanasio (1590?–1640?), a szláv nyelvek császári tolmácsa.

⁴⁹ II. Ferdinánd (1619–1637).

⁵⁰ Bosznia [BA].

⁵¹ Ausztria [AT].

⁵² Szófia, Sofija [BG].

⁵³ Konstantinápoly, İstanbul [TR].

⁵⁴ Egy muftiról lehet szó, egyelőre nem azonosítható.

⁵⁵ Helyesen: „stapede”.

propheta ex nostra lege, quibus interdicat; sed hoc fieri non potest, quia in his provinciis supra Constantinopolim, decuplo plures christiani habitant quam Turcae a Mari⁵⁶ et Danubio,⁵⁷ at aliis multis partibus hostem habemus. Venimus Budam christianorum praesidiis undiquaque circumvallati, tanquam muris. Moldavia⁵⁸ et Walachia⁵⁹ nullum nationis nostrae gubernatorem patitur. Arbania⁶⁰ [243r] vero licet bassam⁶¹ habeat, quodcumque ipsi aliquid contrarium est rebellat. Quid decemus de vicinioribus christianorum provinciis? Certo ad nostram perniciem facile coniurare possunt. Sed tamen omnes hosce non ita extimescimus, quam qui prope nos et nobiscum habitant. Si enim privilegium eorum quod ab imperatoribus nostris acceperunt, aboleverimus et eos taliter vexaverimus, illi insurrectione facta, facile nos opprimere possunt. Idcirco hos qui ex hac parte Constantinopolitana habitant non possumus ita vexare, sicut post mare habitantes. Si enim illi cum principibus christianis correspondentiam habuerint, et insurrexerint, cum Constantinopoli omnia nostra amittimus. Quibus amissis totum imperium nostrum periclitabitur, quod antiqui imperatores nostri militibus Europaeis a rege Persarum feliciter acquisiverunt. Ergo hic propheta interdictione sua, tanquam incommoda non exaltaret, sed deprimeret fidem nostram. Habet quidem interdictio eius fundamentum in lege nostra, sed quia imperio nostro, ob dictas causas est contrarium, nequaquam tolerari potest. Quod considerando antiqui prophetae nostri, de hac et simili interdictione – altum tenuerunt silentium.” Haec Murtizan bassa in publico consilio publice dixit.

[3] Quidam 86 annorum begus Ahmet⁶² Hatvan⁶³ dictus, veterrimus et practicus miles, sub sultano Mehemet⁶⁴ imperatore, tunc temporis Agriam⁶⁵ expugnando militans, tandem in eodem consilio existens, dixit: „Cum Sinan bassa Jaurinum cepit, fuerunt Turcarum 500 000, sed redeuntes diversis itineribus sine licentia ducis sui, sub autumnis, in patentibus campis, priusquam Albam Graecam⁶⁶ redire potuissent, ad 300 000 trucidata sunt a subditis – quantumvis et ex his multi perierint. Deinde cum Tartari Croatia[m] depopulati fuissent – 200 000 – Tartarorum fuerunt. Qui cum in Bosnia et aliis provinciis hybernia sua habuissent, vere iussi sunt egredi in apertum [243v] campum. Sed cum ire

⁵⁶ Feltehetően az Égei-tenger.

⁵⁷ Duna.

⁵⁸ Moldva [RO; MD].

⁵⁹ Havasalföld [RO].

⁶⁰ Albánia [AL].

⁶¹ Az albániai pasa személye egyelőre nem azonosítható.

⁶² Ahmed bég.

⁶³ Hatvan [HU].

⁶⁴ III. Mehmed (1595–1693).

⁶⁵ Eger [HU].

⁶⁶ Nándorfehérvár, Belgrád/Beograd [SR].

recusassent, ab ipsis subditis forte iussu mandantis imperatoris, sunt trucidati, ita ut vix 60 000 redierint. Sed et bellis finitis et pace composita quindecim annis difficulter potuimus nos alere et vestire, propter varios itinere et aquis⁶⁷ latrones, a quibus varie vexati interdum etiam caesi amisimus omnia nostra, et nisi fortibus custodibus nostra conservare potuimus. Sed et nunc in aquis ac montibus viridantibus et Constantinapolim usque excurrentibus, singulis annis, multos habemus latrones. Caeterum nobis a Deo datum est, quod christiani dissentiant in religione nam si consentirent, amici essent, et nos iam diu radicitus exterminassent.” Alii quoque begi multa his similia narrarunt, quae omnia in consilio publice narrata [sunt] seniores et principales Turcae valde approbarunt.⁶⁸

[4] Tunc temporis quaesivit ex me Murtizan bassa: An et ego sim fidei romani imperatoris? Dixi me esse? Antiquus vero supradictus begus exposuit, quod sint religiones in Hungaria: sed eam magis approbavit, quae a Papa⁶⁹ dependet. Tandem quid sint schismatici, dixit: quippe erat Hungaricae linguae peritissimus. Multa alia quoque in illo campestri consilio, audivi, quomodo vel gentium vel sectarum mutatio fuerit facta. Sed non possum hic omnia recensere. Caeterum concluderunt unanimiter prophetae suprafati vestium et aliarum rerum contra christianos factam interdictionem nullo modo locum habere. Dixeruntque unanimiter Murtizan bassae, ut pro plenaria autoritate sua, quam ab imperatore habet, tollat hanc inusitatam dicti prophetae interdictionem. Respondit Murtizan bassa: „Non recte informavit propheta imperatorem ideo ego volo ipsum vere informare: et ipse propheta hac ratione, non auget, sed minuet fidem nostram.” Tandem quesivit ex me Murtizan: „Quid fieret si informationem institueret?” Dixi: „Nullo modo id posse fieri, quia insurrectio populi erit.” Ideo Murtizan bassa cancellario⁷⁰ suo dixit: „Liberum esse [244r] usum variarum vestium praestantioris panni et materiae; excepto viridi et usu armorum. Super his omnibus contra dictum prophetam, me praesente, celeriter mandata scripta sunt, et ab imperatore confirmata subscripta, et tandem toti populo publicata fuerant. Obicientibus Turcis prophetae: non habuerunt christiani mandata, sed tu effecisti ut nunc habeant.

[5] Idcirco, Augustissime Imperator, diu in aula Murtizan bassae conversatus multa audivi, vidi, et didici. Ac ideo christianis provinciis cum utilitate serviri – omnia secreta Turcica sciens bassa namque memoratus stricte mecum procedens effecit, ut omnium populorum christianorum naturam et consuetudinem didicerim.

⁶⁷ Bizonytalan olvasat, a szövegben az „aquis” alak szerepel, bizonytalan értelme miatt az „aquare” alakra módosítottuk a szót.

⁶⁸ Itt a (kancelláriai) másoló az eredeti szöveg bekezdését szóközzel jelöli.

⁶⁹ Utalás a mindenkori pápára. 1626-ban VIII. Orbán (1623–1644) töltötte be az egyházfői posztot.

⁷⁰ Mindeddig azonosítatlan személy.

Cum[ue] discessissem a Murtizan bassa, ter ivi in provincias illas cum christianis correspondentiam factum, cum impensis meis propriis, praesentissimo etiam vitae meae periculo.

Quare, Augustissime Imperator, possum, laus Deo Excelsae Domui Austriae,⁷¹ et Inclito Regno Hungariae utiliter servire, quia didici praxim, quam etiam alios docere possem et audeo dicere. Turcam vehementer extimescere christianos. Imprimis vero Germaniam quod augur et propheta ipsorum ipsis manifeste innuit, dicendo: „Venturam nigram aquilam, ab occasu, quae imperium nostrum domabit et subiugabit.”

[6] Post bellum Bethlehemianum fuit tracta Comarini⁷² in qua conclusum est, ut Turcicus imperator praesidium Vác⁷³ Regi Hungariae restituat, pacis habendae gratia. Quod ego propriis meis oculis vidi, scilicet propriam Turcici imperatoris⁷⁴ super hac re, subscriptionem, quam mihi tandem Murtizan bassae maerdon⁷⁵ solus ostendit. Super his ego postea, uberius ad comitem ab Althaim perscripsi. Illo tempore populus militaris, propter neglectum, vel denegatum stipendium, contra Murtizan bassa Budae insurrectione[m] fecit. Et nisi primarii aulae ipsius [244v] familiares exilio damnati fuissent, parum abfuit, quin occisus fuisset, tunc temporis ego Murtizan bassae valde profui, nam quid mihi in eodem tumultu respondendum fuit, ab avunculo meo, et alio quoda[m] sene Turca praecipuis officiis alibus practicis edoctus fui.

[7] Augustissime Imperator, memini seniores Turcas publice dixissent. Ex quo Turcarum imperator Budam cepit, nunquam meminerunt tam animosi, et iusti hominis, quam Murtizan bassa, neq[ue] post decessum ipsius, affirmantibus iisdem Turcis, surget ipsi similis.

Nam Murtizan bassa, insignis practicus, spretis omnibus donis, acerrimus veritatis ac iustitiae vindex ac restaurator fuit. Quibus enim 100 annis iniuria facta fuit, iustitiam administravit. Propter hanc tam memorabilem eius iustitia[m] omnes provinciae eum vehementer amabant. Hinc patentes quoq[ue] ipsius in omnibus provinciis pluris quam magni vezirii Constantinopolitani, aestimatae fuerunt. Adhunc affirmant homines, quod quibus antea Murtizan bassa patentes et privilegia dederit, eadem in eodem valore et vigore, quo sultani Sulimanni⁷⁶ imperatoris, qui in obsidione Viennensi⁷⁷ fuit, manent. Huius tempore, ubiq[ue] locorum, pax admodum floruit. Nullae rapinae, nec alia incommoda itinerantibus acciderunt. Toto illo tempore, quo Budae vixit, omnes Turcae ipsum vehementer timuerunt.

⁷¹ A Habsburg-ház.

⁷² Utalás az 1627. évi szónyi béketárgyalásokra.

⁷³ Vác [HU].

⁷⁴ IV. Murád (1623–1640).

⁷⁵ Azonosítatlan személy, feltehetően Murteza pasa kihájája (helyettese).

⁷⁶ I. (Nagy) Szulejmán (1520–1566).

⁷⁷ Bécs, Wien [AT].

[8] Aug[ustissi]^{me} imperator Valachiae et Moldaviae principes⁷⁸ grandia munerum miserunt Murtizan bassae⁷⁹ quod nunquam antea faciebant. Hoc ego meis propriis oculis vidi et manibus meis tenui. Gabriel Bethlehemus quoq[ue] saepe memoratum hunc bassam cooptaverat in fratrem multis muneribus. Cum imperator Turcarum quendam in Silistria⁸⁰ ubi Danubius mare influit, ad dignitatem bassae evexit, idem bassa creatus, venit ad Murtizan cum insigni munere. Quo viso [245r] vehementer miratus est Murtizan dicens: „Quid opus est munere eum et mihi haec dignitas, in qua sum, perinde atq[ue] tibi collata sit ab imperatore?” Respondit ille: „Quia sumus amici.” Accedit etiam cum Murtizan bassa intellexisset provinciae Arbaniae bassam, contra iustitiam aliquid deliquisse, misit in Arbaniam certam manum militis ad capiendum illum. Vel si vivus capi non posset, ad decolandum caput eius. Quo non⁸¹ invento milites missi, omnia bona ipsius diripuerunt. Idem tamen delinquens bassa posthac Constantinopolim incidit in arrestum. Cuius filius 20 annis natus dolore patris in arresto existentis venit Budam in aulam Murtizan bassae, ubi toto anno in servitiis diligenter versatus, consilio maerdonis ipsi vehementer faventis procidit ad genua Murtizan bassae facile etiam intercessione consulentis gratiam patris ex arresto liberandi consecutus. Fecit, procidit ad genua et deosculatus est. Deinde acceptis a Murtizan bassa ad imperatorem literis liberationem patris,⁸² ex arresto Constantinopolitano consecutus est. Patriarcha⁸³ quoq[ue] Peczien[sis]⁸⁴ in Arbania venit ad Murtizan bassa[m],⁸⁵ et veterum privilegiorum ab imperatoribus Turcicis acceptorum renovationem, et confirmationem consecutus est, cum tamen antea patriarcha Pecziensis ad nullum vezirium Budensem in simili negotio veniebat, quod ego et ex Turcis, et ex solo patriarcha intellexi.

[9] Cum grandis vezir (dux) Constantinopolitanus vidisset Murtizan bassae nominis et dignitatis gloriam de die in diem augeri eumq[ue], scilicet Murtizan, ab omnibus provinciis propter insignem iusticiam eius vehementer amari, captus est odio eius. Ideo ter ipsi insidiatus misit certos quosdam Budam ad strangulandum ipsum sed frustra. Nam Murtizan cognitis insidiis et odio eius, semper se stipata et forti manu munivit. Cumq[ue] Murtizan dicti vezirii Constantinopolitani insidias diutius ferre non potuisset, cepit pro partibus Christianorum occulte tractare, me

⁷⁸ A moldvai vajda Murteza budai pasasága idején Miron Barnovschi-Movilâ (1626–1629), a havasalföldi pedig 1626-ban Alexandru Coconul (1623–1627) volt.

⁷⁹ Lapszéli betoldás (F jellel): Murtizan bassae.

⁸⁰ Szilisztra, Silistra [BG].

⁸¹ Utána áthúzva: con.

⁸² Az eddig rendelkezésre álló információk tükrében nem állapítható meg, milyen atyákról lehet pontosan szó.

⁸³ Azonosítatlan személy.

⁸⁴ Pej, Peć (Kosovo).

⁸⁵ Javítva erről: bassa.

cum maerdo [245v] suo ad comitem ab Althaim, more mercantium, cum tribus millibus taller[orum] missorum[?] quasi pro aula sua necessaria comparatum. Sed quidam senex Turca natio Pecziensis, insignis practicus, et bassae valde fidelis, suasit, ne committeret caput suum periculo, quia incertum est, an christiani domini velint acceptare consilium eius? Cui fideliter et amice suadenti paruit Murtizan toto tempore meo, quo apud memoratum Murtiza[n] versabar insignem didici praxim quomodo hae vel illae Ottomanici Imperii provinciae vel captae sint, vel vero capi possint. Intellexi et illud magnum bellum Persicum quomodo actum sit sed de his et similibus alias.

[10] Me quodam tempore gravissimo morbo affectum Murtizan bassa propter fidelitatem meam, singulis diebus bis diligenter curari iussit. Idcirco omnis populus cum vidisset me a Murtizan bassa vehementer amari et me omnium secretorum eius ess[e] conscium, mihi quae sciverunt, aperuerunt. Nam et Turcis et christianis in aula Murtizan fui utilis. Cum aliquando contra fidem Turcicam quodam modo deliquerim, tumultus populi ob hanc causam excitatus me in arrestum 7 dierum coniecit, unde postea Murtizan bassa me liberu[m] dimitti mandavit.

Caeterum cum Murtizan bassa in Silistriam profisceretur, rogavit me ut secum irem. Pollicitus sum quidem, sed hac conditione, ne in religione mea impediatur. Sed comes ab Althan et Athanasius Georgiczeus rogabant me, ne eam in Silistriam, sed ut in servitiis caesaris et regis maneam. Petitionibus comitis ab Althaim et Georgiczei Athanas lubens parui ac ad verba Sacrae Reminiscentiae Ferdinandi II. nullis meis sumptibus parcens veni ad servitia Excelsae Domus Aus[triae] etiam manifesto vitae meae periculo.

[11] Anno⁸⁶ 1634 comes ab Althaim iussu Ferdin[andus] II. misit me [246r] Drinapolim⁸⁷ sultani Murati imperatoris, tunc contra Polonos contententis totum exercitum exploratum, cur Murtizan bassa, tanquam summus dux praefuit. Imperata domini comitis ab Althaim feci ac Drinapolim perveniens omnia ordine circa totum exercitum Murati imperatoris notata, ad dictum comitem ab Althaim perscripsi. Dicitur comes autem cuncta ad Sa[n]ctae R[eminiscentiae] Ferdin[andum] detulit, qui fidelem industriam et operam [mea]m primum collaudavit, deinde summopere admiratus est, dicens: „Ex quo archiducem agimus, et nunc iam divina gratia imperatore[m] Romanum non meminimus nobis ex Turcia, a praesidibus nostris, fidelius, certius, et prudentius perscribi, quam ab exploratore nostro Drinapolim misso.” Inde Philippopoli⁸⁸ et in aliis provinciis correspondentiam feci. Comes ab Althaim aliis quidem large dabat munera, sed mihi semper distulit dare usus hisce verbis: „Tu es noster, solvetur tibi ab imperatore nostro certo certius.” Quibus verbis confisus spero firmiter omnium expensa-

⁸⁶ Margórol törölve: 1634.

⁸⁷ Drinápoly, Edirne [TR].

⁸⁸ Filippopolisz, Plovdiv [BG].

rum mearum refusionem. Eodem tempore comes a Puchaim⁸⁹ Drinapoli magnus legatus ad imperatore[m] Turcicum fuit.

[12] Anno⁹⁰ 1636. Cum in provincias Turcicas ad correspondentiam faciendam tertio missus fuisset, piae memoriae comes a Trauttmanstorff,⁹¹ mihi benigne compromisit, si nimirum negotium mihi commissum feliciter expedivero, quod me amici loco habere velit. Ego quidem negotium mihi commissum feliciter et fideliter executus sum, nec ex parte mea defectus ullus erat, sed ex parte altera, quia augustis[simus] imperator Roman[us] Ferd[inandus] II. decessit. Idcirco Maiestatem Vestram Sacr[atissimam] humillime rogavi ut me dimitti mandaret, quasi negotio nostro iam turbato et desperato, sed Ma[ies]t[at]i[s] V[est]ra[e] renuit, dicens, quod velit negotium hoc non secus promovere, quam Sancta[e] Remi[niscentiae] Ferd[inandus] II. desideratissimus Ma[ies]t[at]is V[est]ra[e] genitor promovit. Deinde Ma[ies]tas V[est]ra[e] Sacr[atissimae] coram r[everendus] p[ater] Georgio [246v] Bellavicz,⁹² episcopo Tinnien⁹³ dignata est dicere: quod quaecunq[ue] ex meis propriis exposuero, omnium restitutionem multiplicem sim habiturus.

[13] Verum Augustiss[imus] Imperator non desunt mihi inimici, qui me a tergo indigne obloqui solent, quod ego Inclitae Domui Austriacae nihil serviverim nec ullam belli vel pacis praxim habeam. Ego vero, laus Deo, eam didici vel Turcia, ac christianitate praxim, ut mihi ad negotia feliciter expedienda sufficere possit. Et, si tempus venerit, videbit Ma[ies]tas V[est]ra Sacr[atissima] me magis profuturum Excelsa[e] Domui Austriaca[e] et Inclito Regno Hungaria[e] auxiliante Deo, quam ullum alium ex invidis et inimicis meis. Quare Ma[ies]tas V[est]ra Sacr[atissima] pro sua divina sapientia, invidis malevolis et obtrectatoribus meis nequaquam fidem habebit. Meminisse velit Sacr[atissima] Ma[ies]tas V[est]ra qua[e] ego superioribus annis contra suedicum[?]⁹⁴ generalem Panier⁹⁵ et contra principem Transylvaniae Georgium Rakoczi,⁹⁶ tunc temporis tumultuantem suasurim. Pro Excelsa Domo Austriaca et fide catholica, et nisi consilia illa mea, invidi et inimici mei tandem subvertissent, omnia ut ego quidem speravi, et domi et belli felicius acta fuissent. Deus avertat omne omen, sed metuo, ne Schmidt⁹⁷ et

⁸⁹ Johann Rudolf Puchheim, 1634-ben a Portára küldött nagykövet.

⁹⁰ Margóráról törölve: 1636.

⁹¹ Maximilian Trauttmansdorff főudvarmester (1637–1650).

⁹² Giorgio Bellavicz knini püspök.

⁹³ Tinnin, Knin [HR].

⁹⁴ Bizonytalan olvasat. A szövegben „sudeicum” szerepel, ami minden bizonnyal svédet jelent.

⁹⁵ Johan Banér/Banner (1596–1641), svéd tábornok a harmincéves háború alatt.

⁹⁶ I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648).

⁹⁷ Johann Rudolf Schmid, konstantinápolyi rezidens (1629–1643), majd haditanácsos (1644–1667). 1649-ben internunciusként, majd 1650–1651-ben nagykövetségként utazott Konstantinápolyba.

Daskir⁹⁸ plus noceant servitiis suis Ma[jes]t[a]ti V[est]rae, quam prosint, quia hoc facere ipsos suspicor, pro muneribus, utilitate, et commodis suis privatis.

Ceterum quia hoc non est mei officii, praetermitto, et me ac cuncta reipublicae christianae negotia benignae Ma[jes]t[at]is V[est]ra[e] Sacra[tissim]ae voluntati ac beneplacito supplex committo, caesaream et regiam gratiam humillime exspectans.

Jelzet: Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen, Türkei I 115-1. fol. 242r–247r⁹⁹

GERGELY BRANDL — JÁNOS SZABADOS

THE JANUS-FACED DIPLOMAT — THE LIFE OF THE RAGUSAN ADVENTURER, MARINO TUDISI ON THE BASIS OF HIS SUPPLICATION

In the recent historical approaches of the diplomatic history the research into the Habsburg-Ottoman relations played a major role among others. Marino Tudisi, a Ragusan “professional diplomat” has been proved to be as an important actor in the Habsburg-Ottoman diplomacy during the 1620s and 1630s. Although he has not been in official imperial service, yet one can claim that was an important figure due to his Ottoman—Turkish skills and his widespread relations. In this paper we examine two major issues. At first, we might focus on his supplication, from which one can have a view about his diplomatic career, and we give a critical addition of the mentioned document. Secondly, we try to implement his career and biography with the usage of various contemporary diplomatic sources. This not only add important insights to the Habsburg-Ottoman relations, but with the help of this atypical source we can survey his extraordinary diplomatic career from a unique perspective.

⁹⁸ Michel d’Asquier, a keleti nyelvek udvari főtölmácsa Bécsben (1625–1664).

⁹⁹ Az átirat lektorálásáért köszönettel tartozunk Teiszler Évának és Bara Péternek. Az oldalak tetején ismételt őrszavakat az érthetőség miatt töröltük.